

BOKO HARAM TERÖR ÖRGÜTÜ'NÜN SWOT ANALİZİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Yasin YAYLAR *

Özet

Batı tarzı modern eğitime karşı olmayı kendisine temel amaç edinen Boko Haram terör örgütü, Nijerya'nın kuzeydoğusunda sık sık eylemler yaparak dünya gündemine oturan bir örgüt olmuştur. Özellikle ülkenin az gelişmiş kuzey eyaletlerinde etkinlik gösteren örgüt, ülkenin tamamında şeriat yönetimini amaçlamaktadır. Örgüt, Nijerya'nın kuzeydoğusundaki sosyoekonomik durumdan faydalanarak taraftar kazanmaktadır. Afrika'nın en kalabalık ülkesi Nijerya, örgütle mücadelesinde bazen uzlaşma yolunu seçse de genel itibariyle silahlı mücadeleyi tercih etmektedir. Nijerya hükümeti, şimdiye kadar her iki seçenekle de çözüme ulaşamamıştır. Silahlı mücadelede sonuç alamamasının pek çok teknik nedeni bulunmaktadır. Diğer yandan, uzlaşma yolunda başarıya ulaşamaması ise barış sürecinin gereklerini yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Bölge halkı ise sadece örgütün eylemlerinden dolayı değil, güvenlik güçlerinin hukuksuz fiillerinden dolayı da mağdur olmaktadır. Çatışmanın çözülmesinde katkı sağlamak üzere ilk atılacak adım, bir durum analizi yapmaktır. Bunu gerçekleştirmenin yollarından biri, SWOT analizi yöntemini kullanmak olabilir. Bu yöntem sayesinde, barışa giden yolda atılacak adımların tespiti sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Nijerya, Boko Haram, Selefilik, SWOT Analizi, Çatışma

• Ahi Evran Üniversitesi, Okutman, Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, yyaylar@ahievran.edu.tr

Abstract

Boko Haram terrorist organization, whose main aim is opposing the Western education, has become a world phenomenon by the attacks it has frequently performed in the northeastern part of Nigeria. The organization which is especially effective in the underdeveloped northern regions of the country, aims Sharia all over Nigeria. The organization gains supporter manipulating the socioeconomic situation of northeastern part of Nigeria. The most populous country of Africa, Nigeria sometimes chooses the reconciliation method however she usually prefers the armed struggle while dealing with the organization. Nigerian government hasn't found a solution in either ways. There are many technical reasons for not being successful in armed struggle. On the other hand, the reason for not being successful in the reconciliation method stems from her failing to fulfill the requirements of the peace process. The people in the region are not only down trod because of the organization's actions but also the security forces' unlawful actions. The first step to solve the conflict is to make a situational analysis. One of the ways to do is to use a SWOT Analysis method. By this method, the determination of the steps leading to peace can be provided.

Key Words: Nigeria, Boko Haram, Salafi, SWOT Analysis, Conflict

GİRİŞ

Bu makalede Afrika kıtasının en kalabalık ülkesi Nijerya'da faaliyet gösteren Boko Haram Terör Örgütü ele alınmıştır. Makalenin birinci bölümünde örgütün ortaya çıkmasına neden olan faktörler, sosyoekonomik boyutuyla incelenmiştir. Örgütün silahsız bir yapılanma olarak kurulduktan sonra neden şiddete yöneldiği ve etkinlik alanını nasıl artırdığı açıklanmaya çalışılmıştır. Örgütü üyeleriyle bir arada tutan ideolojik altyapı, örgütün kuruluşuna yönelik açıklamalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örgütün kökeni ve organizasyon yapısı, liderlik durumu ve şimdiki durumu anlatılmıştır. Boko Haram örgütünün doğuşu ve amaçları hakkında bilgi verilmiş, ardından örgütün Selefilik ile alakası, eylemleri ve amaçları anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca, Afrika'nın en kalabalık ülkesi olan Nijerya tanıtılmıştır. Tarih içinde Nijerya'nın bağımsızlığını kazanması ve demokrasi yolunda kat ettiği yol, gözler önüne serilmiştir. Ülkenin coğrafi ve sosyokültürel yapısı yanında, ekonomisi incelenmiştir. Halkın etnik ve dini yapısı ve bunun coğrafi dağılımı hakkında özet bazı bilgiler sunulmuştur. Ayrıca özellikle örgütle mücadele sırasında gündeme gelen insan hakları ihlalleri de burada ele alınmıştır. İnsan hakları örgütlerinin sorun ile ilgili bilgilendirmelere burada yer verilmiştir.

Bu bölümün devamında çatışmanın tanımı ve çatışmaların sınıflandırılması, Nijerya ve Boko Haram çerçevesinde incelenmiştir. Çatışma için herkesin kabul ettiği bir veri bankası olmadığı için, genel olarak kabul gören Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırma Enstitüsünün (*HIK, Heidelberg Institute for International Conflict*) veri tabanı kullanılmıştır. Bu veriler ışığında çatışmanın zaman içinde yaşadığı iniş çıkışlar ve son zamanlarda ise şiddetlenme nedeni açıklanmaya çalışılmıştır.

Makalenin ikinci bölümünde Harvard Üniversitesinde geliştirilen, ilk günlerde pazarlama/yönetim alanlarında kullanıldıktan sonra günümüzde siyasi çatışmaların çözümünde de kullanılmaya başlanan SWOT Analizi tekniği tanımlandıktan sonra, bu analiz yönteminin Uluslararası İlişkiler disiplininde kullanımı ele alınmıştır. Son aşamada ise Nijerya hükümetinin Boko Haram örgütü ile yaşadığı çatışmaya SWOT analizi yöntemi uygulanmıştır.

Makalenin amacı sadece örgütü tanımak değil aynı zamanda örgütün ve Nijerya hükümetinin durumunu ele alarak çözüme yönelik bir katkı sunmaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Boko Haram terör örgütünü incelemeye başlamadan önce makalede sıkça yer alan bazı kavramların açıklanması faydalı olacaktır. Bunların en başında terör kavramı gelmektedir. Terör (*terror*), kelime itibariyle “korku” demektir. Nitekim kelimenin hem Türkçe hem de İngilizce karşılığı tam olarak budur. Türkçede terör kavramı, “korkutma ve korkularak yıldırma” anlamına gelmektedir.¹ Terörizm (*terrorism*) ise terör faaliyetine bulunmak anlamındadır. “Terör örgütü” denildiğinde ise terör eylemi gerçekleştirmek üzere organize olmuş yapılar akla gelmektedir. Bu örgütlerin hedeflerine ulaşmadaki filleri ise “terör eylemi” olarak isimlendirilmektedir. Terör örgütleri, asimetrik güce bağlı olarak, karşısında kendinden çok daha güçlü olan devlet aygıtını, halka korku salarak ve halkın huzurunu tehdit ederek kendi lehine harekete geçirmeye çalışmaktadır. Tarihte ilk terörist hareketin Zealotlar tarafından ortaya konulduğu düşünülmektedir. Buna göre MÖ 6’da ortaya çıkan bu Musevi tarikatı, Romalıları Filistin’den çıkarmak için yerel yöneticileri katletmiştir.²

1.1.1. BOKO HARAM TERÖR ÖRGÜTÜ

1.1.1. Örgütün Doğuşu

Muhammed Yusuf, Boko Haram örgütünü 2002 yılında Borno eyaletinde kurmuştur. Örgütün kuruluş amacı Nijerya’da şeriata dayalı bir yönetim kurmaktır.³ Örgütün asıl adı “Dava ve Cihad için Ehl-i sünnet Cemaati”dir. Daha çok halk arasında bilinen ismiyle Boko Haram “batı ve batıya dair şeyler haram” anlamına gelmektedir. Eski bir İngiliz sömürgesi olan Nijerya’nın eğitim sisteminin İslam karşıtı olduğuna inanan örgüt, ülkedeki tüm okullara düşmandır. İleride de bahsedileceği üzere eylemlerinin pek çoğunu okullara karşı gerçekleştirmektedir. Okullarda Darwin teorisi öğretildiği ve karma eğitim yapıldığı⁴ için Müslüman halkı çocuklarını okula göndermemeleri konusunda uyarılmaktadır. Halkın bir kısmı inançlarından dolayı bu uyarıya kulak verse de büyük bir kesimi örgütün tepkisi ve

¹ TDK. (1988). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

² Viotti, P., R.- Kauppi, M., V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*. Ankara: Nobel Yayınları.

³ Agbibo, s. 54.

⁴ Oyeni, B. A. (2014). One Voice, Multiple Tongues: Dialoguing with Boko Haram. *Democracy and Security*. 10:1, 73-97.

eylemlerinden çekindiği için çocuklarını okula göndermemektedir. Nitekim bu durum, örgütün doğduğu Borno eyaletinde genç neslin %83 oranında okuma yazma bilmeyen durumuna düşmesine neden olmuştur.⁵ Aslında örgütün karma eğitime olan tavrında da görüleceği üzere örgütün radikal bir Selefi ekol temelinde hareket ettiği görülmektedir. Oyeniyi, bu iddiayı Yusuf'un artık yasaklanan ve bulması dahi imkânsız hale gelen vaaz CD'lerine dayandırmaktadır. Vaazlarında Yusuf, Kuran'a ve hadise dayanmayan her şeyin bidat olduğunu ve bidatin de insanı dinden çıkaracağını savunmaktadır.⁶

1.1.2. Örgütün İdeolojik Altyapısı

Örgütün fikri alt yapısının daha iyi anlaşılması için Selefi ekolün anlaşılması gerekmektedir. Selefilik, İslam dininin en doğru şeklinin *selef-i salihine* (üç nesil) dayandığını iddia etmektedir. Buna göre Hz. Muhammed (sav), tabiin ve tebe-i tabiin haricinde örnek alınması uygun olunan cemaat yoktur. Selefilik, ayet ve hadislerdeki ifadelerin zahiri ile yetinip, bunları aynen kabul eden ve bunları yorumlayarak tevile gitmeyen bir akımdır.⁷ Selefi anlayışa göre mezhepler de bu dönemden sonra ortaya çıktığı için İslam'la bağdaşmaz. Her ne kadar akımın önde gelen âlimlerinden İbn-i Teymiyye, Hanbelî olsa da bunu İbn-i Hanbel'in mezhepler içinde Kur'an ve hadise en bağlı mezhep olması nedenine bağlamıştır. Selefilik anlayışının savuna geldiği İslam'ın evrenselliğinden anlaşılması gereken de budur: "farklı farklı mezheplerle değil, dünyanın her yerinde aynı yaşanması gereken tek bir İslam vardır".

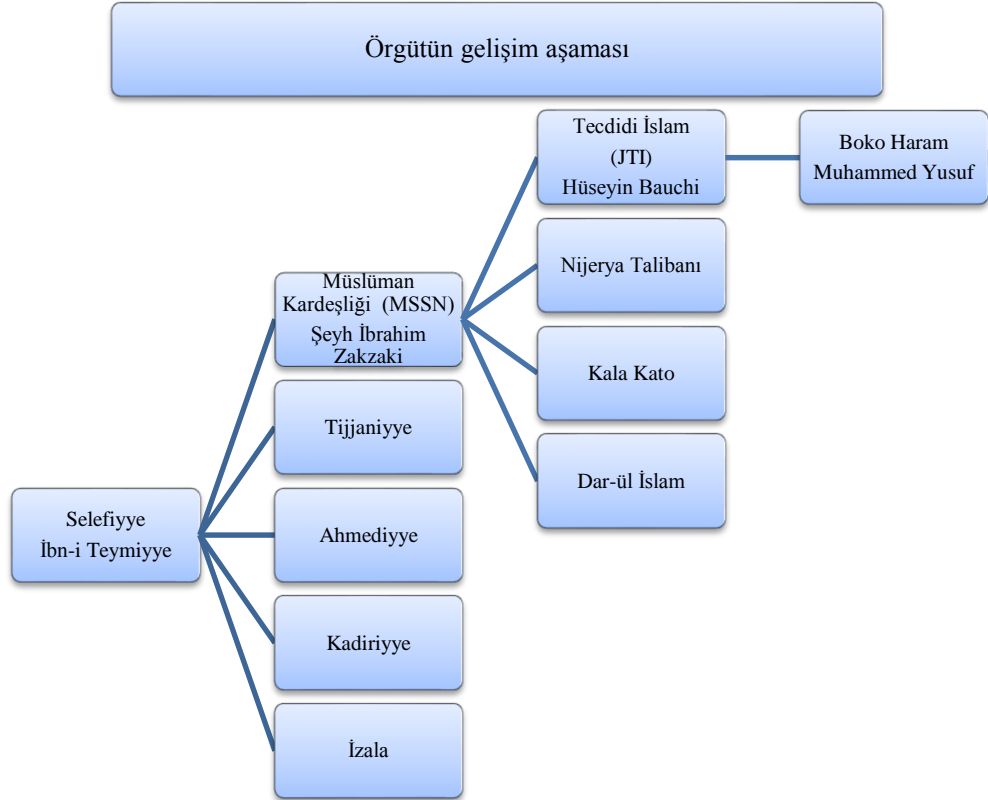
Örgütün kurucusu Muhammed Yusuf, işte bu akım çerçevesinde hareketini şekillendirmiş ve bazı Selefi ülkelerden bu sayede destek görmüştür. Daha önceden *Tecdid-i İslam Cemaati* adlı örgütte *amir* olarak görev yapmış olan Yusuf, sonradan bu örgütten arkadaşı Cafer Adem ile birlikte ayrılarak kendi örgütünü kurmuştur. Tecdid-i İslam Cemaati ise daha önce Şeyh İbrahim Zakzaki'nin kurduğu *Müslüman Kardeşliği* örgütünden ayrılan Hüseyin Bauchi tarafından kurulmuştur. Bauchi bu örgütten Zakzaki'nin İran İslam Devrimi'nden etkilenerek Şiiliğe meyletmesi nedeniyle ayrılmıştır. Zakzaki'nin örgütünden ayrılan *Kala Kato* ve *Nijerya Talibanı* gibi örgütlerse, Zakzaki'nin pasif olduğunu düşünerek silahlı mücadeleyi esas alan örgütler kurmak üzere ayrılmışlardır. Aşağıda şeması verilen

⁵ Agbibo, s. 51.

⁶ Oyeniyi s. 80.

⁷ TDV. (2005). İlmihal. Ankara: TDV Yayın ve Matbaacılık.

tüm bu örgütler farklı yöntemler izlese de temelde İbn-i Teymiyye'den ve Selefilik'ten etkilenmişlerdir.⁸



1.1.3. Örgütün Yapılanması

Borno'da din işlerinden sorumlu müridinin ve Borno valisinin desteklemesiyle Yusuf, 2002 yılında tanınır hale gelmeye başlamıştır. Sağlanan ekonomik kaynaklar sayesinde açılan cami, okul, sağlık kurumları ve eğitim kampı ile örgüt gücünü artırmıştır.⁹ Ülkedeki Müslümanların, özellikle de kuzeydoğu eyaletlerinde yaşayan halkın günlük 1 doların altında gelire sahip olması¹⁰, bu kurumları inanılmaz cazip kılmıştır. Ülkenin fakir öğrencilerinden başka Kamerun, Çad ve Nijer'den gelen ve *el majiri* (muhacir) olarak adlandırılan çocuklar bu okulları tercih etmektedirler. Henüz 5-6 yaşındayken aileleri tarafından bir başına bu ülkeye gönderilen çocuklar, okul haricinde dilencilik

⁸ Oyeniyi ss. 76, 77.

⁹ Bamidele, O. (2014). Boko Haram "Jama'atu Ahlus-Sunnah Lidda'Awati Wal Jihad" in Northeastern Nigeria: implications for Sub-Saharan African peace and security. *Defense & Security Analysis*. 1-12.

¹⁰ Ogbonnaya, U. F., Ogujiuba, K., Stiegler, N. (2014). Terrorism in Nigeria. *African Security Review*. 23:2, 145-160.

yapmaktadırlar. Öyle ki dilenci ve el majiri aynı anlama gelmektedir.¹¹ El majiri diye adlandırılan bu öğrenciler, kolaylıkla örgüt üyesi haline gelebilmektedir. Bundan başka kaybedecek bir şeyi olmayanlar –ki bunlar genelde bölgenin en fakir ailelerinin çocuklarıdır- da örgütün insan kaynakları arasındadır. Örgütün finansal kaynakları hakkında da muhtelif rivayetler vardır. Bunlardan ilki, uyuşturucu kaçakçılığından elde edilen paradır. Ne var ki bu görüş, hem delil yetersizliğinden hem de örgütün buna haram olması nedeniyle açıkça tavrı alması nedeniyle terk edilmiştir. Bunlardan başka örgütün gelir kaynağı olarak banka soygunları, fidyeler ve Borno, Kano ve Bauchi eyalet valilerinden aldığı para yardımları da gösterilmektedir.¹² Dikkat çekici bir iddia ise bir yurtdışı kaynağı ile ilgilidir. İngiltere’de bulunan El-Muntada adlı yardım kuruluşu 2012 yılında Boko Haram örgütünü desteklediği iddiası ile soruşturma geçirmiştir.¹³ Kurum iddiaları reddederek teröre karşı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca örgütün Libya’daki karışıklıktan faydalanarak AQIM (Mağrip El-Kaidesi, *al-Qaeda in the Islamic Maghreb*) vasıtasıyla bölgedeki ağır ve hafif pek çok silah ele geçirdiği de iddialar arasındadır.¹⁴ Tüm bu sayılanlar, örgütün yapısı ve Nijerya hükümetinin yeterince şeffaf olmaması nedeniyle ispatlanamamış iddialar olarak ortada durmaktadır.

2003 yılında örgüt üyeleri ile Yobe polisi balıkçılık hakları nedeniyle karşı karşıya gelmiş, bazı örgüt üyelerinin polise direnmesi ve polisin silahlarını alması olayların büyümesine neden olmuştur. Polisin aşırı tepki vermesi ve örgütün camisine sığınan 70 kişiyi öldürmesi, örgüt üyelerini birbirine kenetlenmesine neden olmuştur.¹⁵ Bu andan itibaren artık eylemlerle sesini duyurmaya karar veren örgütten ilk hamle 2009’da gelmiştir. Bauchi eyaletinde polis karakoluna saldıran örgüt üyeleri yine Nijerya polisinin acımasız tepkisiyle karşılaşmışlardır. Polis 800 civarında insanı örgüt üyesi olmak iddiasıyla öldürmüştür. Bunların arasında sağ olarak ele geçirilen Muhammed Yusuf ise gözetim altındayken ölmüştür.¹⁶ Tüm bu yaşananlar örgütün 2010 yılına kadar ortalıkta

¹¹ Hansen, W. W., Aliyu A. M. (2013). Fanon, the Wretched and Boko Haram. *Journal of Asian and African Studies*. 48, 281-296.

¹² Davis, C. (2012). Anatomy: African Terrorism: Boko Haram: Nigeria's Homegrown Terror Network. *World Policy Journal*. 29:16.

¹³ The Guardian. (2012). Erişim: 14.10.2014. <http://www.theguardian.com/world/2012/sep/09/uk-charity-boko-haram>

¹⁴ Reuters. (2012). Erişim: 14.10.2014. <http://www.reuters.com/article/2012/01/26/us-libya-un-arms-idUSTRE80P1QS20120126>

¹⁵ Agbibo- Maiangwa, ss. 388, 389.

¹⁶ Agbibo- Maiangwa, s. 389.

gözükmemesine neden olmuştur. Hatta Nijerya hükümeti 2009 yılında yaptığı açıklamada Boko Haram'ın yok edildiğini ilan etmiştir. Ne var ki örgütün Yusuf'tan sonraki ismi Ebubekir Şaki, 2010'da yeniden sahneye çıkmış ve dünyaya şöyle seslenmiştir: “Cihat bitti sanmayın; cihat, asıl şimdi başlıyor!”¹⁷

1.1.4. Örgütün Eylemleri ve Eylem Stratejisi

Bir yıl boyunca sessizliğe bürünen örgüt, 2010 yılında yeniden harekete geçmiştir. İddialar arasında örgütün, zaten kevgire dönmüş olan¹⁸ kuzey sınırlarından Nijer ve Çad'ın dağlık bölgelerine geçerek kamp yaptığı bulunmaktadır. Örgüt bu dönem içinde mali ve insani kaynaklarını yenileyerek eskisinden daha güçlü bir şekilde geri dönmüştür. Öyle ki motosikletleri ve AK 47 silahlarıyla küçük çaplı saldırılar düzenleyen örgüt artık IED (improvised explosive devices) olarak tanımlanan uzaktan kumandalı bombalar kullanabilir hale gelmiştir. Bu bombaları ilk kullandığı yer, aynı zamanda geri dönüşündeki ilk büyük olayın da habercisi olmuştur. Eylül 2010'da Bauchi eyaletindeki hapisaneye 50 kişilik bir grupla saldıran örgüt, 150'si kendi üyesi olan 700'ün üzerinde mahkûmu salıvermiştir.¹⁹

Bu tip patlayıcıları kullanabilmesi, örgütün 2009-2010 yılı arasındaki bir yıllık süreyi eğitimle değerlendirdiğinin kanıtıdır. Örgüt üyelerinin bu dönemde AQIM ve Somali'deki El-Şebab'dan eğitim almış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır.²⁰ Bundan başka saldırılarında canlı bomba taktiğini kullanması, örgütle diğer Selefi cihat örgütleri arasındaki bağı kuvvetlendirmektedir.²¹ Ne var ki Boko Haram ile AQIM ya da El-Şebab arasındaki asıl delil, bizzat bu örgüt sözcüleri tarafından yapılan açıklamalardır. Örgüt üyeleri pek çok defa karşılıklı olarak birbirlerine iltifat ederken, desteklerini basına açıkça göstermekten de çekinmemektedirler. 2011 yılında örgüt tarafından yapılan açıklamada örgütün El-Şebab bağlantısı kesinleşmiştir. Açıklamada, “yakında Somali'yi yönetilmez hale getiren kardeşlerimizden gerçek savaş eğitimi almış olan mücahitlerimiz, Nijerya'ya dönecek” denmiştir.²² 2012 yılında ise örgütün sözcüsü Ebül Kaka, örgütün AQIM ile olan bağlantısını

¹⁷ Reuters. (2010). Erişim: 16.10.2014. <http://www.reuters.com/article/2010/07/14/ozatp-nigeria-sect-idAFJ0E66D02020100714>

¹⁸ Hansen- Musa, s. 398.

¹⁹ The Guardian. (2010). Erişim: 16.10.2014. <http://www.theguardian.com/world/2010/sep/08/muslim-extremists-escape-nigeria-prison>

²⁰ Aghedo- Osumah, s. 12.

²¹ Siegle, J. (2013). Boko Haram Anatomy of a Crisis, Mantzikos, I. (Ed). *Boko Haram and the Isolation of Northern Nigeria: Regional and International Implications*. UK: E-International Relations, Ayrıca bkz. Agbibo, s. 58.

²² Bamidele, s. 6.

itiraf etmiştir. BBC' ye verdiği demeçte “El-Kaide ile bağlantımız olduğu doğru. Biz onları destekliyoruz, onlar da bizi” demiştir.²³

Boko Haram, 2010 yılındaki geri dönüşünden sonra sadece kendini geliştirmek ve diğer örgütlerle yeni bağlar kurmakla kalmamış, aynı zamanda hedeflerinde de bazı değişikliklere gitmiştir. Buna göre asıl hedef olan “şeriat yönetimine geçmek” hala geçerli iken, öncelikli hedef Muhammed Yusuf'un intikamını almak olmuştur. Yusuf'un tutuklu iken öldürülmesi ve yetkili mercilerin buna makul bir açıklama getirememiş olması, örgütü hükümete karşı kinlendiren temel etkenlerden biri olmuştur. Diğer yandan 2009 olayları sırasında ordu ve emniyetten seçilmiş personelden kurulan *Joint Task Forces* (JTF) adlı askeri birliğin örgüt üyesi oldukları varsayımıyla 800 kişinin içinde pek çok masum insanı öldürmesi, örgütün haricinde bölge halkının da tepkisine neden olmuştur. Bu sayılanlar, 2009 olaylarında karşı karşıya geldikleri polis ve JTF'yi örgüt için öncelikli hedef haline getirmiştir. Nitekim örgüt sıklıkla polis karakollarına saldırmaya devam etmektedir. Diğer yakın hedeflerse, tutuklu örgüt üyelerinin bir an evvel salıverilmesi ve JTF personelinin yargılanmasıdır. Ne var ki bunlardan başka örgütün makul olmayan bazı istekleri de vardır. Örgütün yeni lideri Ebubekir Şaki, eski Başkan Jonathan'ın Müslüman olmasını ve kuzey eyaletlerinde bulunan Hıristiyanların tahliyesini de istemiştir.²⁴

Ebubekir Şaki'nin bu tavrı, örgütün uzlaşya kapalı olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca Şaki'nin örgütü Yusuf'tan çok daha sert ve kanlı eylemlere sokmasıysa örgütün eskisinden çok daha farklı bir yapıya büründüğü endişesini uyandırmaktadır. Nitekim bazı analistler, Yusuf'un örgütü radikal İslamcı bir grupken, Şaki'nin bunu terörist bir örgüte çevirdiğini iddia etmektedirler.²⁵ Gerçekten de örgütün yeni liderden sonra yaptığı eylemler, bu iddiayı halkı çıkarır niteliktedir.

1.1.5. Örgütün Mevcut Durumu

2010 yılında yeniden sahneye çıkışından sonra intikam duygusuyla hareket eden örgüt, yeni lider Ebubekir Şaki'nin önderliğinde çok daha kanlı eylemlere imza atmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi öncelikli hedef güvenlik güçleri olmasına rağmen, olaylarda hayatını kaybedenler açık ara farkla sivillerdir. Hatta bu sivil kayıplar içindeki büyük bir

²³ Agbibo, s. 57.

²⁴ Oyeniyi, s. 77.

²⁵ Oyeniyi, s. 82.

oranıysa eğitim çağındaki çocuklar teşkil etmektedir. Batı tarzı eğitime karşı olan örgüt öncelikle yatılı olanlar olmak üzere okullara saldırmaktadır. Hıristiyan okulları kâfir oldukları için hedef alırken, Müslüman okullara ise Batı eğitimi aldıkları ve kendi uyarılarına kulak asmadıkları için saldırmaktadır. Kayıplar göz önüne alındığında bazen başkent Abuja'da ya da kuzey eyaletlerdeki Hıristiyan azınlıklara saldırırsa da asıl kayıpları Müslümanlar vermektedir. Öyle ki eski Başkan Jonathan, örgütün Hıristiyan'dan çok Müslüman öldürdüğünü ileri sürmüştür.²⁶

Örgütün en kanlı eylemlerine örnek olarak 2011 yılındaki Abuja saldırısı verilebilir. Noel arifesinde kiliseye bombalı saldırıda bulunan örgüt 42 kişinin ölümüne neden olmuştur. Örgütün saldırılarındaki dönüm noktasını 2011 yılında başkent Abuja'da gerçekleştirdiği bombalı saldırı oluşturmaktadır. Bu saldırıda intihar bombacısı, Birleşmiş Milletler ofisini hedef almış ve 23 kişinin ölümüne neden olmuştur.²⁷ İlk defa uluslararası bir hedefe saldıran örgüt, bu hareketiyle oyunun kurallarında değişikliğe gitmiş, öngörülemeyen hedeflere vahşice saldırılar gerçekleştirir hale gelmiştir.²⁸ Öte yandan bu saldırı, örgüt ile El-Kaide arasındaki işbirliği ihtimallerini de güçlendirmiştir.

Şeriatı getireceğini iddia eden örgüt ilginç bir şekilde camilere de saldırmaktadır. 2013'te Borno'da bir camiye ikindi namazı sırasında silahlı saldırıda bulunan örgüt üyeleri, 44 kişiyi öldürmüştür.²⁹ Camiye yapılan bir diğer saldırı ise 2014 yılında Yobe eyaletinde gerçekleşmiştir. İntihar bombacısının gerçekleştirdiği eylemde Muharrem ayını kutlayan 15 Şii öldürülmüştür.³⁰ Örgütün Müslüman olmasına rağmen bu insanları öldürmesine sebep olarak iki şey öne sürülmektedir. İlki kendilerini ihbar edenlerin cemaatin içinde yer alması, ikincisiyse imamın Boko Haram karşıtı vaazlar vermesi nedeniyle cemaatin toptan cezalandırmasıdır.

Örgütün gerçekleştirdiği en çarpıcı eylemlerden biri 2014 Nisanında Borno eyaletindeki Chibok kentinde yaşanmıştır. Yatılı bir okula baskın düzenleyen örgüt üyeleri 276 kız öğrenciyi kaçırmıştır.³¹ Örgütün elinden kurtulmayı başaran bazı rehinelere

²⁶ Oyeni, s. 84.

²⁷ BBC. (2015). Erişim: 05.11.2014. <http://www.bbc.com/news/world-africa-13951696>

²⁸Strategic Outlook. (2014). Erişim: 20.11.2014, [http://www.strategicoutlook.org/africa/news-interview-on-boko-haram-\(bh\)-with-maurice-ogbonnaya-by-yasin-yaylar.html](http://www.strategicoutlook.org/africa/news-interview-on-boko-haram-(bh)-with-maurice-ogbonnaya-by-yasin-yaylar.html)

²⁹ BBC. (2013). Erişim: 05.11.2014. <http://www.bbc.com/news/world-africa-23676872>

³⁰ BBC. (2014). Erişim: 03.11.2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-29882218>

³¹ The Guardian. (2014). Erişim: 14.10.2014. <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/14/nigeria-boko-haram-kidnapped-girls-chibok>

ifadesine göre, saldırı sırasında örgüt üyeleri Hıristiyan kızları ayırarak yanlarında götürürken diğerlerini salıvermiştir.³² Dünya çapında infial yaratan olay, halen çözümlenebilmiş değil. Hükümet örgütle uzlaşıldığını, ateşkesle birlikte rehinlerin salıverileceğini iddia ederken³³, örgüt bu iddiayı yalanlamaktadır. Boko Haram lideri Ebubekir Şaki, internette yayınladığı son videoda rehin alınan kızların kiminin Müslüman yapıp evlendirildiğini, kimininse cariye olarak satılacağını anlatmaktadır.³⁴ Örgütün bu kaçırma olayından sonra Chibok'u ele geçirmesi ise rehinelerin hükümetin iddia ettiğinin aksine kurtarılmasının daha çok uzun süreceği algısını oluşturmaktadır.³⁵

10 Kasım'da 2014'de gerçekleşen olayda ise 46 öğrenci hayatını kaybederken 79'u ise ağır şekilde yaralanmıştır. Yobe eyaletinde Potiskum şehrindeki bir okula öğrenci gibi gelen canlı bomba, zayıfın çok olması için sabah içtması sırasında üzerindeki bombaları patlatmıştır. Olaydan sonra Yobe valisi, eyaletteki tüm okulları tatil ederken, Boko Haram'la baş edemediği için hükümeti suçlamıştır.³⁶ Önceki başkan Jonathan'ın yeniden seçilmesine karşı olan örgütün, bunu engellemek için ülkeyi yönetilemez hale getirmeye çalıştığı iddia edilmektedir.³⁷ Kanlı eylemleri bu nedenle gerçekleştirdiği iddiası, başkanın olayın ertesi günü yaptığı ilginç açıklamayla daha da dikkat çekici hale gelmiştir. Eski Başkan Jonathan 11 Kasım'da "Tanrı'nın yüzüne bakıp aileme danıştıktan sonra ülke çapındaki halkımın da çağrısına uyarak yeniden aday olmaya karar verdim" demiştir.³⁸ Başkan'ın bu tavrı ana muhalefet partisi sözcüsü tarafından ahlaksızlık olarak nitelendirilmiştir. Çünkü başkan, Boko Haram ile ilgili sorunu çözememişken, acının yaşandığı günün ertesinde yeniden adaylığını açıklamaktadır.³⁹

³² The Guardian. (2014). Erişim: 27.10.14. <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/27/boko-haram-forced-marriage-rape-torture-abuse-hrw-report>

³³ BBC. (2014). Erişim: 01.12.2014. <http://www.bbc.com/news/world-africa-13951696>

³⁴ YouTube. (2014). Erişim: 05.05.2014. http://www.youtube.com/watch?v=wrfWS_vL0D4

³⁵ The Guardian. (2014). Erişim: 14.11.2014. <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/14/nigeria-boko-haram-kidnapped-girls-chibok>

³⁶ BBC. (2014). Erişim: 10.11.2014. <http://www.bbc.com/news/world-africa-29985252>

³⁷ Oyeniye, s. 94.

³⁸ The Guardian. (2014). Erişim: 10.11.2014. <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/13/-sp-nigeria-goodluck-jonathan-election>

³⁹ Voice of America. (2014). Erişim: 14.11.2014. <http://www.voanews.com/content/nigeria-leader-lacks-moral-right-to-see-re-election/2521085.html>

1.2. GENEL HATLARIYLA NİJERYA

1.2.1. Nijerya'nın Coğrafi Yapısı

Afrika kıtasının batısında yer alan Nijerya, 170 milyonu aşan nüfusu ile kıtanın en kalabalık ülkesidir.⁴⁰ Kişi başına düşen milli gelir bazında çevre ülkeler Nijer, Çad, Benin ve Kamerun'dan çok daha ileri bir ülkedir.⁴¹ Ülke pek çok maden bakımından zengin olmakla birlikte asıl gelirini petrolden sağlamaktadır. Dünyanın altıncı büyük petrol ihracatçısı olan ülke⁴², OECD verilerine göre üye ülkelerin rezervlerinin % 3,1'ini elinde bulundurmaktadır.⁴³ Bu oran diğer üreticilerle kıyaslandığında çok düşüktür ve ülkenin temel geliri olan petrolü hızla tükettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan İnsani Gelişim İndeksindeki yeriye bu geliri refaha çeviremediğini göstermektedir.

1.2.2. Nijerya'nın Sosyo-kültürel Yapısı

Ülke nüfusunun % 50'sini Müslümanlar, % 40'ını Hıristiyanlar kalanını ise yerel dinler oluşturmaktadır. Müslümanlar genel olarak kuzey eyaletlerinde yaşarken, Hıristiyanlarsa güney eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Bu verilerin dikkat çekici bir diğer yanı, halkın dine karşı tutumudur. Nijerya halkı dini bir gelenek olarak yaşayan değil içselleştiren bir halktır. Öyle ki 2004 yılında yapılan bir araştırmada dünyanın en dindar ülkesi seçilmiştir. Ölçme kriteri olarak ise “düzenli ibadet etme” ve “inancı için ölme” seçilmiştir.⁴⁴ Hausa, Yoruba ve İgbo gibi pek çok kabileden oluşan ülkede kimlik üzerinden tanımlama yapmak çok yaygındır. Kişilerden bahsederken aşağılama amaca gütmese de “Müslüman Hausa”, “Hıristiyan kadın” gibi terimler kullanılması, ülkede kavmiyetçiliğin çok kuvvetli olduğunu göstergesidir. Kişilerin birbirlerini tanımlarken, dini ve kavmine vurgu yaptıkları görülmektedir.

⁴⁰ CIA World Factbook. (2015). Erişim: 13.10.2014. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ni.html>

⁴¹ UNDP. (2014). Erişim: 14.10.2014. <https://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/myer-egms?>

⁴² Aghedo, I., Osumah, O. (2014). Insurgency in Nigeria: A Comparative Study of Niger Delta and Boko Haram Uprisings. *Journal of Asian and African Studies*. 1-15.

⁴³ OECD. (2014). Erişim: 13.10.2014. http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

⁴⁴ Agbibo, D. E., Maiangwa, B. (2013). Boko Haram, Religious Violence, and the Crisis of National Identity in Nigeria: Towards a Non-killing Approach. *Journal of Developing Societies*. 379, 4-29.

1.2.3. Nijerya'nın Tarihi

1960'da Britanya kolonisi olmaktan kurtularak bağımsızlığını ilan eden Nijerya⁴⁵, bu durumdan kurtulmak ve milli birliğini sağlamak için yönetim tarzı olarak federalizmi benimsemiştir. Ne var ki başkent Abuja'ya oturanın petrol gelirini de yönettiğinin anlaşılması, halkın eyalet yönetiminden ziyade federal yönetime daha çok önem vermesine neden olmuştur. Yine de teamül gereği federal hükümetin yönetimi 8 sene de bir Müslüman ve Hıristiyan yöneticiler arasında el değiştirmektedir. 1960 ve 1999 yılları arasında baskıcı askeri rejimlerinden kurtularak tam demokrasiye geçen Nijerya bu sefer de daha farklı sorunlarla karşılaşmıştır. Öyle ki kimi aydınlar bu baskıcı ortamdan hızla demokrasiye geçişin ülkede şimdiye kadar bastırılmış dini ve etnik temelli radikal fraksiyonların sahneye çıkmasına neden olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁶ İlk hamle kuzeydeki Zamfara eyaletinden gelmiş ve 1999'da şeriat ilan etmiştir. Kaduna gibi nüfusun yarı yarıya dinler arasında paylaşıldığı eyaletlerde ayaklanmalar yaşanmışsa da sonuç itibariyle kuzeyde bulunan 12 eyalet şeriat yönetimine geçmiştir. Bu eyaletlerin ülkenin kalanında da şeriat istemesi ve Kaduna gibi eyaletlerden Hıristiyan halkın tehcir edilmesi ülkede dini çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

⁴⁵ Falola, T., Heaton, M. M. (2008). *A History of Nigeria*. New York: Cambridge University Press.

⁴⁶ Agbibo, D. E. (2014). Peace at Daggers Drawn? Boko Haram and the State of Emergency in Nigeria. *Studies in Conflict & Terrorism*. 37:1, 41-67.

2. BOKO HARAM TERÖR ÖRGÜTÜNÜN SWOT ANALİZİ

Boko Haram terör örgütünü ve Nijerya'yı tanıdıktan sonra, ikisi arasında 10 yıldan fazla bir süredir yaşanan çatışmanın analizine geçilebilir. Bunun için öncelikle çatışmanın tanımı ve derecelerinin tayini önemlidir.

2.1. Çatışmanın Tanımı

Çatışma kelimesi artık Uluslararası İlişkiler literatüründe kendisine yer bulmuş bir terim haline gelmiştir. Kelime sözlük itibarıyla, “çatışma işi; silahlı büyük arbede”⁴⁷ anlamına gelirken, İngilizcesi olan *conflict* kelimesi üzerinden incelenecek olursa anlaşmazlık, ihtilaf; savaş veya harp”⁴⁸ anlamı taşımaktadır. Bu geniş tanımı içinde Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik daha belirgin bir çatışma tanımı vermek için çatışma alanında en etkili kurumlardan biri olan Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırma Enstitüsünün (HIIK, Heidelberg Institute for International Conflict) ayrımı kullanılabilir. HIIK, çatışmaları şiddetine göre 5 dereceye ayırmaktadır. Buna göre görünür dahi olmayan anlaşmazlıklar, 1. dereceden, şiddete evrilme ihtimali olan görünür çatışmalarsa 2. derece olarak tanımlanmıştır. Her iki derecede de şiddet ve silah kullanımı yoktur. 3. derece çatışmalar şiddetli kriz içerirken, 4. derece çatışmada ise sınırlı bir savaş söz konusudur. En şiddetli derece olan 5. derece ise savaş halini tanımlamaktadır.⁴⁹ Enstitü, şiddeti derecelendirirken metodoloji olarak, silah kullanılıp kullanılmadığı, kullanıldı ise hafif veya ağır oluşu, şiddeti bastırmak için kullanılan personel sayısı, verilen kayıplar, yer değiştirmek zorunda kalan insan sayısı ve mal kaybı gibi bazı kriterler kullanılmaktadır.

Boko Haram örgütü göz önünde bulundurulduğunda, çatışma seviyesi olarak savaşa tekabül eden 5. derece söz konusudur. Buna göre örgüt ile Nijerya hükümeti arasında yaşanan çatışmada hava saldırısı dâhil olmak üzere ağır silahlar kullanılırken, 900'ün üzerinde personel çatışmayı önlemek için görevlendirilmiştir. Kayıp açınsındansa sadece

⁴⁷ TDK. (1988). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

⁴⁸ Redhouse Büyük Elsözlüğü. (2009). İstanbul: SEV Matbaacılık Yayıncılık.

⁴⁹ HIIK. (2013). 2013 Yılı Çatışma Raporu. Erişim: 12.11.2014.
http://hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2013.pdf

2013 yılında 1500'ün üzerinde insan yaşamını yitirmiştir. Diğer yandan Birleşmiş Milletler verilerine göre 37000 insan çatışma nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalmıştır.⁵⁰

2.2. Çatışmanın Şiddetlenme Nedeni

Örgüt ile hükümet arasında yaşanan çatışma, 2009 yılından beri şiddetini artırarak devam etmektedir. Çok kısa dönemli bazı ateşkesler yaşanmış olsa da çatışmanın, çözümden henüz çok uzak olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Hükümetin çatışmaya karşı olan tutumu, halkın eğitim seviyesi ve çatışmanın doğuş nedeni gibi pek çok etken çözüm sürecine etki etmektedir. Ensaroğlu ve Akyeşilmen'in belirttiği gibi çözümler toplumların medeniyet ve barış düzeylerine, aktörlerin adalet, ahlak ve vicdan gibi insani değer ve melekelerinin derecelerine bağlı olarak değişmektedir.⁵¹ Bu duruma örnek olarak gelişmiş ülkelerde şiddetli çatışmaların yaşanmaması gösterilebilir. Avustralya ve İskandinav ülkelerinde 1. derece dahi çatışma yaşanmazken, Batı Avrupa ülkeleri ve Kanada'da şiddet içermeyen 1 veya 2. derece anlaşmazlıkların yaşandığı görülmektedir.⁵²

Boko Haram örneğinde bakıldığında, çatışmanın şiddetlenmesinin muhtelif nedenleri olsa da temelde birkaç konu sayılabilir. İlk husus etkiye-tepki durumudur. 2009 yılına kadar her ne kadar radikal bir söylem içerse de, şiddete başvurmeyen örgütün, polise direnmesi nedeniyle 800 üyesinin ve liderinin tutukluken öldürülmesi, örgütün şiddeti bir yol olarak benimsemesine neden olmuştur. Güvenlik güçlerinin örgüt haricinde bölge halkına karşı sert tutumu, operasyonlarda sivil-milis, suçlu-suçsuz ayrımı yapmaması da örgüte duyulan sempatiyi artırmıştır. Zaten kötü bir sicili olan Nijerya ordusunun yargısız infazları, halkı örgütün kucağına itmektir. JTF hakkındaki iddialar ise dikkat çekicidir. Asker ve polislerden örgütle mücadele etmek üzere kurulan birlik, Boko Haram eylemlerinden sonra bölgeye intikal ederek pek çok kişiyi evinde ailesinin gözü önünde çatışma izlenimi(!) ile infaz etmektedir. İddialar arasında evlerin ve dükkânların yakılması, insanların bazen aylarca hiç yargılanmadan gizli yerlerde alıkonması ve hatta tecavüz yer almaktadır.⁵³ JTF'yi bu kadar fütursuz yaparsa hükümetin, birliği desteklemesi ve

⁵⁰ HIIK, s. 59.

⁵¹ Ensaroğlu, Y., Akyeşilmen, N. (2013). Barışı Konuşmak. Nezir Akyeşilmen (Ed). *Barış Sürecinde Yoldaki İşaretler* (s. 449-460). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

⁵² HIIK. (2009). Erişim: 21.10.2014. http://hiik.de/exhibit_09/

⁵³ HRW. (2012). *Güvenlik Güçleri İnsan Hakları İhlalleri Raporu*. Erişim: 21.10.2014. <http://www.hrw.org/node/110632/section/9>

bahsedilen insan hakları ihlalleri konusunda herhangi bir soruşturma açmamasıdır. Nitekim ABD Dışişleri bakanı John Kerry, “Nijerya güvenlik güçlerinin işlediği büyük insan hakları ihlalleri sadece şiddeti tırmandırıyor” demektedir.⁵⁴ Uluslararası Af Örgütünün (Amnesty International) 2014 raporuna göre JTF, çok yüzeysel bazı yöntemlerle tutuklama yapmaktadır. Şahitlerin ifadesine göre JTF, 2013 Mayıs ayında Maiduguri eyaletinde yanında getirdiği üç kişinin gösterdiği 300 kişiyi Boko Haram militanı olma şüphesiyle tutuklamıştır. Olayın tanığıyla birlikte diğer 7 kişi dört gün aç ve susuz gözetim altında tutulduktan sonra serbest bırakılmışlardır.⁵⁵

Aynı raporda 15 yaşındaki diğer bir mağdurun ifadesine göre Mart 2013’te kendisiyle birlikte 50 civarında kişi, asker tarafından tutuklanmıştır. Yaşları 13 ile 19 arasında değişen tutuklular, ailesi veya avukatlarla görüştürülmeden aylarca tutsak edilmiş, ardından bir kısmı herhangi bir açıklama yapılmadan salıverilmiştir.⁵⁶

Yukarıda belirtilen 2014 yılında Yobe eyaletinde Şii camiine yapılan saldırıda da benzer bazı kanunsuzluklar dile getirilmiştir. Buna göre 15 olan ölü sayısı görgü tanıklarınca 20 olarak basına yansıtılmıştır. İddiaya göre 15 kişi patlamada ölümlenirken, 5 kişiyi güvenlik güçleri vurmuştur.⁵⁷

Görüldüğü üzere ülkenin insan hakları konusundaki zayıf karnesi, haksızlığa uğrayan halkın hak arayamaması, bundan başka işsizlik ve fakirlik gibi olumsuz etmenler terör örgütleri için uygun ortamı sağlamaktadır. 2009 yılında ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’ın da ifade ettiği gibi hükümetin şeffaflıktan ve hesap verebilirlikten uzak oluşu, meşruiyetini kaybetmesine ve şiddete başvurarak devlet otoritesine karşı çıkan grupların yükselişine neden olmaktadır.⁵⁸

Şiddetin 2009 yılından itibaren dalgalı bir seyirde yükselişi, Nijerya hükümetinin örgüte karşı tavrında da bazı dengesizlikler yaşamasına neden olmuştur. 2009 yılındaki operasyonda Muhammed Yusuf’un öldürülmesi, otoritelerde “örgüt çöktü” hissi uyandırmıştır. İlerleyen yıllarda gerçekleşen eylemler durumun daha da ciddileştiğini

⁵⁴ Agbibo, s. 61.

⁵⁵ Amnesty International. (2014). *Nijerya’da İşkence ve Kötü Muamele Raporu*. Erişim: 21.10.2014. <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR44/011/2014/en/2ef7e489-a66d-4213-af3d-a08e1e4ca017/afr440112014en.pdf>

⁵⁶ Amnesty International, s. 19.

⁵⁷ BBC. (2014). Erişim: 03.11.2014. <http://www.bbc.com/news/world-africa-29882218>

⁵⁸ Agbibo, s. 52.

göstermiştir. Birkaç sefer denenen barış görüşmeleriye her seferinde farklı bir engele takılmıştır. Bu görüşmelerden birinde Başkanlık tarafından görevlendirilen barış grubu, örgüt liderleriyle görüşmeye giderken, JTF güçleri Borno'da yaptıkları operasyonda örgütün ileri gelenlerinden birini öldürmüşlerdir. Bunun üzerine örgüt barış grubuna saldırmıştır.⁵⁹ Ardından yapılan açıklamada Şaki, herhangi bir ateşkesin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Bu durum barış sürecini daha da çetrefilli bir hale getirmiştir. Shehu Sani'nin de dikkat çektiği gibi “bir yandan asker sevk ederken bir yandan da barışı konuşamazsınız”.⁶⁰ Örgütün sıkça dile getirdiği görüş ise Nijerya hükümetinin samimi olmadığınıdır. Yapılan bazı müzakerelerin sonuçsuz kalması ya da yarıda kesilmesi, örgütte bu hissin uyanmasına neden olmuştur. Bunun haricinde kimi Hıristiyan gruplar, örgütle yapılan görüşmelere karşıdır. Barış grubunun daha fazla para koparmak için süreci uzattığını düşünürlerken⁶¹, örgütünse kendi gücünü göstermeye çalıştığını iddia etmektedirler. Nitekim kopuk kopuk gerçekleşen bu görüşmeler, soruna çözüm getirmekten ziyade, sorunu daha da çözülmez hale getirmektedir. Boko Haram özelinde olduğu gibi, genel anlamda da barış sürecinin samimiyetsizlik, oyalama taktiği ya da olağan bazı nedenlerle uzaması bazı sakıncalar doğurabilmektedir. Bunlar uzlaşmaya çalışılan grubun:

1. Daha tanınır hale gelerek daha çok taraftar toplamasına,
2. Halkın gözünde meşruiyet kazanmasına,
3. Karşılıklı güvensizlik nedeniyle makul olmayan talepler istemesine,
4. Kandırıldığını düşünerek şiddete başvurmasına ve teröre evrilmesine,
5. Diğer grupların da bu durumu örnek alarak teröre yönelmesine neden olabilmektedir.

Boko Haram örgütü açısından da yukarıda sayılan olumsuzluklar gerçekleşmiştir. Basit bir bölgesel sorun olarak görülen örgüt, eylemlerin şiddetini artırmasıyla birlikte uluslararası düzeyde tanınır hale gelmiştir. Öte yandan, bu şekilde ününü ve gücünü kanıtlayan örgüt daha fazla sempatican, hatta milis toplar hale gelmiştir. Bölgede devletle ilişkilerinde mağduriyet yaşayan vatandaşların, otoriteyi dahi sağlayamayan devletin yerine örgütü yeğlemesine neden olmuştur. Bu durum, kendisi birey olarak muhatap alınmayan

⁵⁹ Vanguard. (2013). Erişim: 03.11.2014. <http://www.vanguardngr.com/2013/07/boko-haram-amnesty-committee-under-fire/>

⁶⁰ IRIN. (2013). Erişim: 04.11.2014. <http://www.irinnews.org/report/98076/analysis-nigerians-on-the-run-as-military-combat-boko-haram>

⁶¹ Agm.

vatandaşın, silahlı örgütün muhatap alınmasını fırsat bilerek bunu bir iletişim aracı olarak kullanmasıyla açıklanabilir. Öte yandan zaten taleplerinin yerine getirilmemesi, örgütün ütöpik bazı taleplerde bulunmasına neden olmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi eylemlerin şiddetini artırmasından sonra Şaki, Başkan Jonathan'ın Müslüman olmasını bir şart olarak öne sürmeye başlamıştı. Barış sürecinde aldatılma ise örgüt üzerinde psikolojik baskı yaparak, doğal bir tepki sonucu daha saldırgan tavır takınmasına neden olmaktadır. Muhatap alınan örgütün taleplerinin otoritelerce yerine getirilmesi, diğer örgütlere ciddiye alınmanın yolunun silah sarılmaktan geçtiği hissini vermektedir. Örgütün doğuşunu gösteren şemada bahsedildiği üzere Kala Kato ve Nijerya Talibanı örgütlerinin Zakzaki'den ayrılış nedeni silahsız eylemlerle seslerini duyuramayacaklarını düşünmeleriydi.

2.3. SWOT Analizi Nedir?

SWOT analizi Harvard Üniversitesinde 1950'lerin başında Profesör George Albert Smith tarafından geliştirilmiştir.⁶² Her ne kadar başlangıçta işletme yönetimi için geliştirilmiş olsa da günümüzde diğer alanlarda da kullanılır hale gelmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplinde özellikle çatışma yönetimi konusunda sıkça başvurulan bir araçtır. SWOT tabiri *Strengths* (güçlü yönler), *Weaknesses* (zayıf yönler), *Opportunities* (fırsatlar), *Threats* (tehditler) kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. Tek başına SWOT analizi soruna çözüm değildir fakat çözüme giden yolda önemli adımlardan biridir. SWOT analizi, daha ziyade durum analizi yaparak çözüme yönelik strateji geliştirmeye yarar. Güçlü ve zayıf yönler, içsel durumla alakalı iken; fırsatlar ve tehditler, dışsal etmenlerle alakalıdır. Bu metodun sıkça kullanılmasının nedenleri arasında basit olduğu için özel bir eğitim gerektirmemesi, düşük maliyetli olması, Uluslararası İlişkilerde de kullanıldığı üzere esnek ve kolay uygulanabilir olması, nicel ve nitel özellikleri destekler olması ve bilgi alışverişi sayesinde geliştirilebilir olması sayılabilir.⁶³ Nitekim hem ulusal hem de uluslararası bazı kaynaklarda bu yöntemin etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan örnek vermek gerekirse, Yasin Atlioğlu 2010 yılında yaptığı çalışmasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin bir SWOT analizini yapmıştır.⁶⁴ Bundan başka BM Üniversitesi tarafından

⁶² Tengilimoğlu, D. ve diğerleri. (2009). *İşletme Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

⁶³ Ferrell, O. C., Hartline, M. D. (2011). *Marketing Strategy*. Ohio: South-Western Cengage Learning.

⁶⁴ Atlioğlu, Y. (2010). Türkiye Suriye İlişkilerinin SWOT Analizi. *Yeni İpek Yolu*. Sayı: 265, ss. 18-22.

İngilizce olarak yayınlanmış olan bir makale daha bulunmaktadır. Bu makalede ise BM ve AB ilişkileri SWOT analizine tabi tutulmuştur.⁶⁵

Çatışma yönetiminde SWOT analizi, aktörlerin tanınarak çözüme yönelik bir yol haritasının çizilmesini sağlar. Sağlıklı bir analiz yapmak içinse sorunun derinlemesine değerlendirilmiş olması gerekmektedir. Bunun yolu, değerlendirme yapan tarafın kendini iyi tanımasından ya da tarafsız bir gözün değerlendirmesinden geçmektedir. Tek tip bir SWOT analizi olmayacağı gibi, nihai bir analizden de bahsedilemez. Soruna pek çok farklı bakış olacağı için, öne sürülen tespitlerin daha sonra değiştirilmesi veya geliştirilmesi de her zaman mümkündür.

⁶⁵ Langenhove, L., V. – Torta, I. – Felício, T. (2006). The EU's Preferences for Multilateralism; A SWOT Analysis of EU/UN Relations. *UNU-CRIS Occasional Papers*. 2006:21.

2.3.3. Boko Haram, Sorunun SWOT Analizi

Örgüte ve soruna Nijerya hükümetinin yaklaşımını tanımladıktan sonra, Nijerya hükümeti açısından SWOT analizi aşağıdaki gibi yapılabilir:

Güçlü yönler (içsel)	Zayıf yönler (içsel)
<ul style="list-style-type: none">• Güçlü kamuoyu desteği• Hükümetin kararlılığı• Güçlü ordu• Örgütle mücadelede tecrübe	<ul style="list-style-type: none">• Federal yapı• Çözümüne yönelik belli bir stratejinin olmaması• Kurumların şeffaflıktan yoksun oluşu• Sorunun bazı Hıristiyanlarca dini bir sorun olarak algılanması
Fırsatlar (dışsal)	Tehditler (dışsal)
<ul style="list-style-type: none">• Uluslararası kamuoyunun ilgisi ve desteği• Örgütün ütopyik talepleri• 2015 başkanlık seçimleri• Örgütün bölünmesi	<ul style="list-style-type: none">• Bölge halkının örgüte desteği• Bölgenin teröre müsait olması• Zayıf komşular nedeniyle sınırların geçirgen olması• Örgütün uluslararası terör örgütleriyle entegre olmaya başlaması

SWOT analizine göre hükümetin güçlü yönlerine bakıldığında en başta kamuoyu desteği gelmektedir. Örgüte destek veren kuzeydoğudaki küçük bölge haricinde örgüte büyük bir tepki vardır. Örgütün Hıristiyan-Müslüman, çocuk-yaşlı ayrımı yapmadan halkı katletmesi bu durumu açıklar. Hükümetin her ne kadar belli bir yol haritası olmasa da kararlı oluşu ve güçlü bir ordu ve polis teşkilatına sahip olması kendisi için avantajdır. Bundan başka her ne kadar şimdiye kadar yol alınamamış olsa da senelerdir örgütle mücadele ediyor olması, siyasi karar alıcılara sorunla ilgili belli bir öngörü kazandırması yanında, güvenlik güçlerine de örgütün hareket tarzını tanımak açısından tecrübe kazandırmıştır.

Zayıf yönler incelendiğinde en başta ülkenin federal yapısı gelmektedir. Koordinasyon eksikliği hatta eski Başkan Jonathan'ın iddia ettiği üzere kuzey eyaletlerinin örgüte desteği⁶⁶ sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Hükümetin soruna yönelik belirli bir politikasının olmaması da önemli bir zayıflıktır. Hükümetin kâh 8000 askerle baskın yapması, kâh örgütü barışa davet etmesi sonucu belirli bir yol haritası izlememesi, sorunun çözüme kavuşmasını engellemektedir. Başta JTF olmak üzere olayla alakası olan kurumların şeffaflıktan uzak oluşu insan hakları ihlallerinin artmasına ve bölge halkının örgüt ile devlet arasında tercihe zorlar hale getirmektedir. Örgüt yüzünden zaten mağdur olan halk, güvenlik güçlerinin usulsüz tutuklamaları ve yargısız infazları nedeniyle devlete karşı daha tepkili hale gelmektedir. Ayrıca bazı Hıristiyan cemaatlerin örgütten ziyade İslam'ı suçlaması, çatışmanın örgüt-devlet boyutundan dinler arası çatışmaya dönüşmesi ihtimalini taşımaktadır.

Nijerya hükümeti için fırsat olabilecek bazı durumlar da vardır. Bunların en başında uluslararası kamuoyunun konuya ilgisi gelmektedir. Abuja'da BM ofisine yapılan saldırının ardından Batılı bazı misyoner, turist ve barış gönüllülerinin kaçırılması, örgüte duyulan tepkiyi uluslararası boyuta taşımıştır. Chibok'ta kaçırılan 234 kız öğrenci, bu tepkiyi doruk noktasına ulaştırmıştır. Rehinelerin salıverilmesi için dünya çapında eylemler yapılırken, ABD, İsrail, Fransa gibi pek çok ülkeden yardım teklifi gelmiştir. Örgütün önceki devlet başkanının Müslüman olması gibi talepleri, örgütün makul olmadığı algısını uyandırmaktadır. 2015 başkanlık seçimleri ise yeni bir anlayışın başa geçmesi ve soruna yeni bir yaklaşım getirmesi açısından bir fırsat olarak görülebilir. Diğer yandan Muhammed Buhari'nin önderliğindeki ana muhalefet partisi CPC'nin başa geçmesi, eski Başkan Jonathan'ın iddialarının geçerliliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nitekim Jonathan, kuzeyli politikacıların Boko Haram'ı kuzey eyaletlerini yönetilmez hale getirmek ve kendisine seçimlerde oy kaybettirmek için desteklediklerini iddia etmekteydi. Örgütün eylemlerinin son zamanda tırmanışa geçişi başkanın iddiasını destekler nitelikteydi. Eğer Jonathan haklıysa, seçimler yaklaştıkça örgütün eylemlerinin hem sıklığı hem de şiddeti artacaktı. Nitekim öyle de olmuştur. Örgüt en kanlı eylemlerini, seçime en yakın günlerde gerçekleştirmiştir. Öte yandan, iddianın geçersiz olduğunu, başkanlığa Muhammed Buhari'nin seçilmesi ve ardından eylemlerin kesilmesi gösterecekti. Sükûnet içinde

⁶⁶ Agbiboa, s. 62.

gerçekleştirilen ve Batı ülkelerinin de takdirini alan seçimler sonucu Buhari, geçerli oyların %54'ünü alarak başkanlığa seçilmiştir.⁶⁷ Ne var ki örgüt, Buhari'nin başkanlığının daha ilk aylarında da çok kanlı bazı eylemler gerçekleştirmiştir. Örnekte Temmuz ayında Borno eyaletinde bir camide akşam namazındaki 150 insanı katletmesidir.⁶⁸ Bir diğer örnek, Kasım ayında Kano eyaletinde Şiilere intihar bombası ile saldırarak, 21 kişiyi katletmesidir.⁶⁹ Bu durum, örgütün eylem ajandasını sadece seçimlerin belirlemediğini ve adayların örgütle ilgili birbirleri hakkındaki iddialarının ise sadece siyasi manevralar olduğunu ortaya koymuştur. Bir diğer fırsat, örgütten bir grubun 2012 yılında *Ansaru*⁷⁰ ismiyle ayrılmasıdır. Bu ayrılık, örgütü zayıflatmaktan başka hükümetin daha makul bularak Ansaru'yu muhatap kabul etmesiyle barış süreci dinamiklerini de temelden değiştirebilir.

Sorunun çözümü açısından tehdit teşkil eden etmenlerin başında bölge halkının - gayri ihtiyari de olsa- örgüte destek vermesi gösterilebilir. Halkın örgütten çekinmesinden başka, otoriteye karşı duyduğu öfkeyi de örgüte destek şeklinde bir tepki olarak gösterebilmektedir. Bunda bölge halkının eğitim seviyesinin çok düşük olması yanında fakirlik ve işsizlik gibi faktörler de etkili olmaktadır. Diğer yandan özellikle örgütün etkin olduğu kuzeydoğu eyaletlerine komşu olan Kamerun ve Çad'ın zayıf oluşu, sınırların geçirgenliğini artırmakta, bu durum da eylemlerin ardından sınırı aşarak bu ülkelere kaçan militanların işini kolaylaştırmaktadır. Sorunu daha da ciddileştiren bir başka tehdit ise örgütün AQIM ve El-Şebab ile işbirliğine giderek gücünü ve etki alanını artırma ihtimalidir.

⁶⁷ INEC. (2014). Erişim: 14.12.2014. <http://www.inecnigeria.org/?inecnews=2015-presidential-election-result-2>

⁶⁸ BBC. (2015). Erişim: 1.12.2015. <http://www.bbc.com/news/world-africa-33369713>

⁶⁹ BBC. (2015). Erişim: 1.12.2015. <http://www.bbc.com/news/world-africa-34946233>

⁷⁰ Memnun Nur'un başında bulunduğu örgüt, uluslararası faaliyet göstereceğini ve Müslümanları katletmeyeceğini açıklamıştır.

Diğer yandan Boko Haram açısından SWOT analizi de aşağıdaki gibi yapılabilir:

Güçlü yönler (içsel)	Zayıf yönler (içsel)
<ul style="list-style-type: none"> • Daha çok genç yaşta militan devşirmesi • Sahip olduğu kurumlar sayesinde halkı cezp etmesi • Kararlı ve acımasız tavrı • AQIM ve El-Şebab işbirliği sayesinde kendini geliştirmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Örgüt içi aykırı sesler • Sivilleri hedef alması • Ütopik talepler • Uzlaşmaya kapalı görünmesi
Fırsatlar (dışsal)	Tehditler (dışsal)
<ul style="list-style-type: none"> • Bölgedeki halkın örgütü temsilcisi olarak görmesi • Bu sayede halk desteği kazanması • Güvenlik güçlerinin hukuk dışı davranışları • Bölgenin teröre müsait olması 	<ul style="list-style-type: none"> • Müslüman liderlerin örgüte tepki göstermesi • Uluslar arası kamuoyunun baskısı • Güvenlik güçlerinin uluslararası destek sağlaması • Komşu ülkelerin tepkisi nedeniyle örgütün manevra alanının daralması

Örgütün çevre ülkelerden henüz küçükken gönderilen el majiri denen çocukları alıp eğitmesi, güçlü bir alt yapı oluşturmasını sağlamaktadır. Bunlardan başka bölge halkının içinde bulunduğu yoksulluk, örgütün sağladığı aşevi ve hastane gibi kurumları cazip hale getirmektedir. Öte yandan eylemlerinde gösterdiği acımasız ve kararlı tavrı, örgütü güçlü göstermektedir. 2009- 2010 yılları arasında AQIM'dan aldığı söylenen askeri eğitim, örgütün canlı bomba ve IED gibi silahları kullanır hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca AQIM ve El-Şebab'tan elde ettiği istihbarat ve silahlar sayesinde de gücünü artırmıştır.

Boko Haram'ın zayıf yönleri ise en başta örgüt içinde bir ayrışmanın yaşanmaya başlamasıdır. Başta daha evrensel hareket edilmesini düşünene Ansaru grubunun ayrılmasından sonra şimdi de Müslümanlara yapılan eylemlere karşı çıkan bir grup söz

konusudur. Bu durum örgütün gücünü zayıflatmaktadır. Sivil halkı ve özellikle çocukları hedef alması, örgütün halk tarafından makul karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Hıristiyanların kuzey eyaletlerinin terk etmesini istemesi gibi sıra dışı talepleri, örgütün uzlaşya kapalı gözükmesine neden olmaktadır.

Örgüt için fırsat teşkil edebilecek bazı hususlar arasında şimdiye kadar göz ardı edilmiş bölge halkının örgütü temsilcisi olarak görmesi sayılabilir. Örgüt bu sayede bölge halkının desteğini de kazanmaktadır. Bundan başka, başta JTF olmak üzere güvenlik güçlerinin bölge halkının tamamını örgüt üyesi gibi görmesi ve onlara karşı takındığı hukuk dışı tavır, halkı örgütün kucağına itmektir. Bu duruma destek olan bir diğer etkense bölge halkının sosyoekonomik durumudur. Halkın eğitimsiz oluşu ve yoksulluk, çaresiz halkın kolayca kandırılmasına sebep olmaktadır.

Örgüt için dışsal tehdit olarak diğer bazı Müslüman liderlerin örgüte karşı tavır almaları gösterilebilir. Cami olayında da görüleceği üzere örgüt, açıkça kendisini yeren ve cemaatini de örgüte karşı yönlendiren imamın Kano'daki camisine saldırı düzenlemiştir. Bunun gibi silahlı mücadeleyi tasvip etmeyen pek çok cemaat, örgüte açıkça tavır almıştır. Örgütün uluslararası örgütlere, yardım kuruluşlarına, turistlere ve öğrencilere saldırması, uluslararası camiayı da harekete geçirmiştir. Pek çok ülke Nijerya hükümetine silah hatta insansız hava aracı yardımı önerirken, bazıları da örgüte yönelik istihbarat paylaşımı teklif etmiştir. Sağlanan bu yardımlar, güvenlik güçlerinin elini güçlendirmiştir. Diğer yandan örgütün Kamerun başbakan yardımcısının karısını kaçırması ve izinsiz girdiği komşu ülkelerin sınır halklarına zarar vermesi, bu ülkelerin de örgüte yönelik tedbirler almasına neden olmuştur. Sınır güvenliğinin artırılması ve Nijerya güvenlik güçlerine sınır ötesi takip izni verilmesi, örgütün manevra alanını daraltmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SWOT analizinin amacı soruna çözüm getirmek değildir. Bu analiz sayesinde mevcut durum ortaya konulmuş ve buna göre stratejik bir plan hazırlanabilir hale gelmiştir. Analizle ilgili atılacak ilk adım, zayıf yönlerin güçlüye, tehditlerin ise fırsata çevrilmesi işidir. Her ne kadar bu bir cümleyle özetlenebilse de bunu gerçekleştirmek o kadar da kolay olmayacaktır. Sorunun kabul edilmesi ve doğuş nedenini anlaşılması, sorunun kökten çözümüne en önemli katkıyı sağlayacaktır. Bundan başka izlenecek yol olarak eğer örgütle silahlı mücadele planlanıyorsa, istihbarata dayalı şeffaf bir hareket tarzı seçilmeli, böylece masum halkın mağduriyeti önlenmelidir. Eğer yol olarak barış tercih ediliyorsa, silahların susmasının yanında örgütün makul olan taleplerinin yerine getirilmesi gerekir. Bunlara JTF'nin yargılanması, Muhammed Yusuf'un gözaltında ölümüne sebep olanların ortaya çıkarılması, kısmi af çıkarılması ve mağdurlara tazminat ödenmesi örnek gösterilebilir. Daha önceden de belirtildiği gibi barış sürecindeki en önemli faktör samimiyettir. Karşılıklı güvenin tesis edilememesi, çoğu kez yarardan çok zarar vermekte sürecin kısır bir döngüye girmesine neden olmaktadır. Bu sayılanların haricinde soruna kalıcı çözüm getirecek olansa sivrisineklerin öldürülmesinden, bataklığın kurutulması işidir. Teröre zemin hazırlayan faktörlerden işsizlik, eğitimsizlik ve yoksulluk gibi olumsuzlukların ortadan kaldırılması belki de sorunun kendiliğinden çözümünü sağlayacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi Avustralya, Kanada, İskandinav ve Batı Avrupa ülkelerinin benzer sorunlarla karşılaşmalarının temelinde belki de bu durum yatmaktadır.

KAYNAKÇA

AGBIBOA, D. E., MAIANGWA, B. (2013). Boko Haram, Religious Violence, and the Crisis of National Identity in Nigeria: Towards a Non-killing Approach. *Journal of Developing Societies*. 4: 29.

AGBIBOA, D. E. (2014). Peace at Daggers Drawn? Boko Haram and the State of Emergency in Nigeria. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37:1.

AGHEDO, I., OSUMAH, O. (2014). Insurgency in Nigeria: A Comparative Study of Niger Delta and Boko Haram Uprisings. *Journal of Asian and African Studies*.

ATLIOĞLU, Y. (2010). Türkiye Suriye İlişkilerinin SWOT Analizi. *Yeni İpek Yolu*. Sayı: 265.

BAMIDELE, O. (2014). Boko Haram “Jama'atu Ahlus-Sunnah Lidda'Awati Wal Jihad” in Northeastern Nigeria: implications for Sub-Saharan African peace and security. *Defense & Security Analysis*.

DAVIS, C. (2012). Anatomy: African Terrorism: Boko Haram: Nigeria's Homegrown Terror Network. *World Policy Journal*, 29: 16.

ENSAROĞLU, Y., AKYEŞİLMEN, N. (2013). *Barışı Konuşmak*. Akyeşilmen N. (ed). Barış Sürecinde Yoldaki İşaretler. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

FALOLA, T., HEATON, M. M. (2008). *A History Of Nigeria*, New York: Cambridge University Press.

FERRELL, O. C., HARTLINE, M. D. (2011). *Marketing Strategy*, Ohio: South-Western Cengage Learning.

HANSEN, W. W., MUSA, U. A. (2013). Fanon, the Wretched and Boko Haram. *Journal of Asian and African Studies*, 48:3.

LANGENHOVE, L., V. – TORTA, I. – FELÍCIO, T. (2006). The EU's Preferences for Multilateralism; A SWOT Analysis of EU/UN Relations. *UNU-CRIS Occasional Papers*. 2006:21.

OGBONNAYA, U. M., OGUJIUBA, K., STIEGLER, N. (2014). Terrorism in Nigeria. *African Security Review*, 23:2.

OYENIYI, B. A. (2014). One Voice, Multiple Tongues: Dialoguing with Boko Haram. *Democracy and Security*, 10:1.

REDHOUSE Büyük Elsözlüğü. (2009). İstanbul: SEV Matbaacılık Yayıncılık.

SIEGLE, J. (2013). *Boko Haram Anatomy of a Crisis*. Ioannis Mantzikos(Ed). Boko Haram and the Isolation of Northern Nigeria: Regional and International Implications. UK: E-International Relations.

Türkçe Sözlük. (1988). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TDV İlmihali, (2005). Ankara: TDV Yayın ve Matbaacılık.

TENGİLİMOĞLU, D., vd. (2009). *İşletme Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

VIOTTI, P., R.- KAUPPI, M., V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*. Ankara: Nobel Yayınları.

İnternet siteleri

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR44/011/2014/en/2ef7e489-a66d-4213-af3d-a08e1e4ca017/afr440112014en.pdf>

<http://www.bbc.com/news/world-africa-29985252>

<http://www.bbc.com/news/world-africa-13951696>

<http://www.bbc.com/news/world-africa-29882218>

<http://www.bbc.com/news/world-africa-23676872>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ni.html>

<http://www.reuters.com/article/2012/01/26/us-libya-un-arms-idUSTRE80P1QS20120126>

http://hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2013.pdf

http://hiik.de/exhibit_09/

<http://www.hrw.org/node/110632/section/9>

<http://www.irinnews.org/report/98076/analysis-nigerians-on-the-run-as-military-combat-boko-haram>

http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

<http://www.reuters.com/article/2010/07/14/ozatp-nigeria-sect-idAFJOE66D02020100714>

<http://www.theguardian.com/world/2014/oct/27/boko-haram-forced-marriage-rape-torture-abuse-hrw-report>

<http://www.theguardian.com/world/2014/nov/14/nigeria-boko-haram-kidnapped-girls-chibok>

[http://www.strategicoutlook.org/africa/news-interview-on-boko-haram-\(bh\)-with-maurice-ogbonnaya-by-yasin-yaylar.html](http://www.strategicoutlook.org/africa/news-interview-on-boko-haram-(bh)-with-maurice-ogbonnaya-by-yasin-yaylar.html)

<http://www.theguardian.com/world/2014/nov/14/nigeria-boko-haram-kidnapped-girls-chibok>

<http://www.theguardian.com/world/2014/nov/13/-sp-nigeria-goodluck-jonathan-election>

<http://www.theguardian.com/world/2010/sep/08/muslim-extremists-escape-nigeria-prison>

<http://www.theguardian.com/world/2012/sep/09/uk-charity-boko-haram>

<https://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/myer-egms?>

<http://www.vanguardngr.com/2013/07/boko-haram-amnesty-committee-under-fire/>

<http://www.voanews.com/content/nigeria-leader-lacks-moral-right-to-seek-re-election/2521085.html>

http://www.youtube.com/watch?v=wrfWS_vL0D4

<http://www.inecnigeria.org/?inecnews=2015-presidential-election-result-2>

<http://www.bbc.com/news/world-africa-33369713>

<http://www.bbc.com/news/world-africa-34946233>